"O OLMASIN BU OLSUN" FİLMİNİN MİZANSEN ANALİZİ

Fatih ÇİMEN*

Özet: Sinema icat edildiği günden bu yana toplumları etkilemiş, anlatılan hikâyeye göre üretildiği toplum ve dönem hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Üzeyir Hacıbeyov'un aynı adlı operetinden uyarlanan sinema filmi karikatürize edilmiş karakterleriyle ve olay örgüsüyle hikâyenin geçtiği 1910 Azerbaycan'ı dikkate değer bilgiler vermektedir. Azerbaycan sineması Sovyetler birliğinde olması hasebiyle Sovyet sinemasından etkilenmiştir. Sinema tarihinde önemli yer eden Kuleşov, Eisenstein, Pudovkin gibi yönetmenlerin tedrisatından geçen Azerbaycan Türkü yönetmenler sadece Azerbaycan için değil tüm Türk dünyası için kıymetli filmler üretmişlerdir. Azerbaycan sinemasının sadece ulusal çapta değil uluslararası camiada da ses getiren filmlerinden olan "O olmasın bu olsun" filmi Türk kültürüne ait motifleri de barındırması açısından Türk dünyası sanat literatüründe yer alacak kalitededir.

Anahtar Kelimeler: *Azerbaycan Sineması, Üzeyir Hacıbeyov, O Olmasın Bu Olsun, Hüseyin Seyidzade*

Mise-En-Scene Analysis of the "If Not This Then That" Movie

Abstract: Cinema has influenced societies since the day it was invented and has provided information about the society and period in which it was produced according to the story told. In this study, the film adapted from Uzeyir Hajibeyov's operetta of the same name gives remarkable information about the Azerbaijan of 1910, where the story takes place, with its caricatured characters and plot. Azerbaijani cinema was influenced by Soviet filmmakers due to being in the Soviet Union. Azerbaijani Turkish directors who were trained by directors such as Kuleshov, Eisenstein and Pudovkin, who have an important place in the history of cinema, produced valuable films not only for Azerbaijan but also for the whole Turkic world. The film "If not this then that ", which is one of the films of Azerbaijani cinema that has made a sound not only on a national scale but also in the international community, is a source of pride for the Turkish world in terms of containing motifs of Turkish culture.

Key Words: *Azerbaijani Cinema, Uzeyir Hajibeyov, If Not This Then That, Huseyn Seyidzadeh*

Giriş

Dünyanın birçok yerinde Azerbaycan denilince akla gelen ilk şeylerin başında yetiştirdiği ünlü müzisyenler, bu müzisyenlerinde başında Bestekar, Yazar, Şair Üzeyir Hacıbeyov gelmektedir. Üzeyir Hacıbeyov Azerbaycan topraklarından yetişmiş Türk müziğine modern yaklaşımlarla opera, operet, senfonik müzik türlerinde eserler kazandırmıştır. Bu çalışmada Üzeyir Hacıbeyov'un 1911 yılında tamamladığı "O Olmasın Bu Olsun" isimli operetinin 1956 yılında Sabit Rahman'ın film senaryosunu yazdığı Hüseyin Seyidzade'nin rejisörlüğünde aynı adla yeniden uyarlaması olan sinema filminin mizansen analizi yapılmıştır.

Bir filmin analizi, hazza dayalı yorumdan uzak, bilimsel bir yaklaşım göstermesi gerekmektedir. İşbu sebepten bir sanat eserini akademik yazında incelemenin bıçak sırtı bir iş olduğu ortaya çıkmaktadır. Akademik yazında mantık bilimi çerçevesinde önermeler ve sağlamalar kullanarak savunulan ve ortaya atılan savların, önermelerin sağlamasını uslamlama ile yapmak gerekmektedir. Bir filmin akademik incelemesinde veya eleştirisinde öznel, hazza dayalı yorumlardan ziyade mantık bilimi dahlinde yanlışlanabilir, ispatlanabilir, nesnel dayanaklara sahip eleştiriler olması gerekmektedir. Bu çalışmada "O olmasın bu olsun" (1956) filmi adeta bir kadavra misali incelenmiş ve hazza dayalı olduğu anlaşılan "şu sahne güzel, bu sahnedeki müzik muhteşem, oyunculuk harika" gibi yorumlardan kaçınılmıştır (Kabadayı, 2014: 21).

Azerbaycan'ın renkli ilk filmi olma unvanı taşıyan filmin önermesi kadın haklarının olmadığı bir toplumun trajikomik hallerini iğneleyici bir üslupla incelemektedir. Filmde Azerbaycan'ın edebiyat dünyasına etki etmiş "Molla Nasreddin" dergisi ve dergi çatısı altındaki edebiyatçılara da yer verilmiştir. İlk sahneler karakterleri tanıtmaktadır ve olay

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema ve Televizyon Ana Bilim Dalı, fatih5127@hotmail.com

DOI :10.30546/100981.1.2024.0268

örgüsünün temelleri atılmaktadır. Senaryo serim-düğüm-çözüm'den oluşmakta klasik anlatı usulündedir.

1. Mizansen ve Mizansen Eleştirisi

Mizansen kelimesi Fransızca "mise-en-scene" kelimesinden gelmektedir. Tiyatro terimleri sözlüğünde Mizansen "Sahneye koyucunun belli bir oyun için oyuncuları düzene alması ve onları oyuna uygun bir uyum içine sokması için yaptığı hazırlık, çalışma. (Oyun düzeni, Sahneye koyma)." (Taner vd., 1966: 68) şeklinde tanımlanır. Sinema kendinden önceki sanat dallarını kapsayıcı bir sanat olarak üretim aşamasında tiyatro, edebiyat, müzik, mimari gibi sanatlardan da faydalanmaktadır. Dolayısıyla sinemada mizansen kavramı tiyatrodan geçmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tiyatroda mizansen sahneye konulan oyun içerisindeki oyunculuk, kostüm, makyaj-saç, mekân/dekor, ışık gibi ögelerden ibaretken sinemada mizansenin ögeleri için birçok farklı kaynakta kapsamın farklılaştığı tanımlar yapılmaktadır. Mizansen için yapılan tanımlarda bazı kaynaklar kadraj içerisinde bulunan mekân/dekor, kostüm, saç-makyaj, ışık, oyunculuk gibi olgular bulunurken bazı kaynaklarda kameranın merceği, hareketleri hatta montaj aşaması gibi teknik detaylar da mizansen kavramının içerisine dahil edilmektedir. Mizansen esasen tiyatro kökenli bir kavram olması hasebiyle ve tiyatroda mekân/dekor, kostüm, saç-makyaj, ışık, oyunculuk mizansen kavramı dahilinde sayıldığından, bu çalışmada da mizansen kavramı dahilinde mevzubahis ögeler incelenmiştir. Mizansen kameranın gördükleri mizanşat (Mise-en-Shot) (Köprü, 2023) kameranın görme şeklini kapsamaktadır. İşbu sebepten kamera hareketleri ve açılar mizanşat olarak kabul edilmiştir. Mizansen eleştirisi kapsamında "O olmasın bu olsun" filminin oyunculuk, kostüm, saç-makyaj, mekân/dekor incelenirken ayrıca kamera açıları, sahne geçişleri de incelenmiştir.

2. O Olmasın Bu Olsun

2.1. Üzeyir Hacıbeyov (Hacıbeyli)

18.09.1885 tarihinde Şuşa'nın Ağcabedi köyünde doğan Hacıbeyov, Azerbaycan müziğinin en önemli isimlerindendir. Bestekar, profesör, dramaturg ve gazeteci sıfatlarını taşıyan Üzeyir Hacıbeyov, ilk öğrenimini Şuşa'daki Rus-Azerbaycan okulunda gördükten sonra 1899-1904 yılları arasında Gürcistan'ın Qori şehrindeki "Qori Muallimler Semineryası'nı" bitirdikten sonra bir süre öğretmenlik yapmıştır. 1907'den itibaren "İttihad", "Yeni İkbal", "Terakki", "Hayat", "Molla Nasreddin" gibi gazete ve dergilerde "U.", "Filankes" mahlaslarıyla içtimai, siyasi, eğitim-öğretim alanlarında makale, satirik minyatürler ve felyetonlar[1] yazmıştır. Sanat hayatına gazete ve dergilerde yazarlık yaparak başlayan Ü. Hacıbeyov, "Leyla ve Mecnun" isimli Fuzuli'nin aynı adlı eserinden uyarlama olan operasını 1908'de Bakü'de sahnelemiştir. Bu eser Azerbaycan'ın ve doğu dünyasının ilk operası olarak sayılmaktadır. 1912 yılında Moskova'da, 1914'te Petersburg Konservatuarında müzik eğitimi almıştır. Aldığı eğitimler sonucunda Azerbaycan halk müziği ile batı usulü müziği harmanlayarak yeni bir üslup ortaya çıkarmıştır. Bu üsluba Azerbaycan'da "Üzeyir Üslubu" denilmektedir. Azerbaycan Millî Marşı'nın bestekarı olan Üzeyir Hacıbeyov, hayatını Azerbaycan'da müziğin inkişafına adamış, birçok okulun kurulmasında öncülük etmiş, rektörlük yapmış, devlet nişanları almış ve birçok uluslararası müzisyenin yetişmesine katkı sağlamıştır. Karabağ Zaferinden sonra yeniden popülerleşen "Çırpınırdın Karadeniz" şarkısını Hacıbeyov bestelemiştir (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 55). 23.11.1948 tarihinde Bakü'de vefat etmiştir. Üzeyir Hacıbeyov, Azerbaycan'da müzikli komedi'nin yaratıcısı olarak kabul edilmektedir. Bu türdeki "Er ve Arvad" (Prömiyer, 1910), "O olmasın bu olsun" (Prömiyer, 1911), "Arşın mal alan" (Prömiyer, 1913) ilk eserleridir. Tüm bu

[1] Kültür-sanat alanlarından yazılmış kısa yazılara verilen Fransızca kökenli isim.

eserlerin ortak noktası kadının toplumdaki yerini eleştiren yapıtlardır. Bu çalışmaya konu olan "O Olmasın Bu Olsun" adlı eseri Hüseyin Seyidzade yönetmenliğinde Azerbaycan Film Stüdyolarında çekilmiş ve 1956 yılında filmin galası gerçekleşmiştir (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 81-96)

2.2. Hüseyin Seyidzade

Filmin yönetmeni sanat hayatına Bakü'deki İşçi Tiyatrosu'nda oyuncu olarak başlamıştır. 1930'da "İlk Komsomol Buruğu" filminde oyuncu olarak sinema kariyerine adım atmıştır. 1931 yılında Moskova Devlet Sinema Enstitüsü'nde L. Kuleşov, S. Eisenstein gibi yönetmenlerden sinema dersleri alıp yönetmenlik eğitimini tamamlamıştır. Azerbaycan'da sinemanın yükseldiği yıllarda "Yenilmez Batalyon" (1965), "Kaynana" (1978), "Köroğlu" (1960) gibi birçok filmin yönetmenliğini yapmıştır. 1979'da Bakü'de vefat etmiştir. "O olmasın bu olsun" filminde dönemin ünlü birçok oyuncusunu aynı filmde yönetmeyi başarmıştır. Azerbaycan sinema tarihinde adından söz ettiren yönetmenlerin başında gelmektedir (Dadaşova, 2019: 200-202).

2.3. Sabit Rahman

Azerbaycan'ın Şeki şehrinde 1910'da dünyaya gelen Sabit Rahman ilk öğrenimini Şeki'de tamamlamıştır ve Bakü'deki öğretmen okulundan 1924'te mezun olmuştur. Kısa bir süre doğduğu şehirde öğretmenlik yaptıktan sonra 1929-1932 yılları arasında Bakü'da Bakü Yüksek Pedagoji Enstitüsü'nün Filoloji bölümünde öğrenim görmüştür. Bu yıllarda "Molla Nasreddin", "Komünist", "Genç İşçi", "Dağıstan Fukarası" gibi bazı gazete ve dergide çeşitli yazılar yazarak yazarlık hayatına başlamıştır. 1932 yılında "Şirin Bülbül" isimli kitabı edebi çevrelerde ilgi uyandırmıştır. Devam eden yıllarda birçok filmin senaristliğini yapan yazar, Hacıbeyov'un "Arşın mal alan" ve "O olmasın bu olsun" eserlerini sinemaya uyarlamıştır. "O Olmasın Bu Olsun" film senaryosunda eserin özünde olan "kadının toplumdaki yeri ve aydınların çıkar ilişkileri" gibieleştirel yaklaşımdan uzaklaşmadan, hem hikayenin geçtiği dönemde Azerbaycan edebiyatında hem de kendi edebi hayatında önemli yer tutan "Molla Nasreddin", "Ali Ekber Sabir", "Celil Memmedguluzade" gibi figürleri senaryoya yerleştirmiştir (Əhmədov, 2010).

2.4. Filmin Künyesi

O Olmasın Bu Olsun
Ülke: Azerbaycan
Yıl: 1956
Tür: Operet – Müzikli komedi
Yönetmen: Hüseyin Seyidzade
Senarist: Sabit Rahman
Eser sahibi: Üzeyir Hacıbeyov
Görüntü Yönetmeni: Alisettar Atakişiyev
Sanat Yönetmeni: Cebrail Azimov, Nadir Zeynalov
Kostüm Tasarım: Alisettar Atakişiyev
Müzik Düzenleme: Fikret Emirov
Ses Operatörü: Aziz Şeyhov
Oyuncular
Meşedi İbad: Aliağa Ağayev
Rüstem Bey: Ağasadık Garaybeyli
Gülnaz: Tamara Gözelova
Server: Arif Mirzakuliyev
Kullukçu Senem: Barat Şekinskaya
Hasankulu Bey: İsmayıl Efendiyev

Hasanbey: Mustafa Merdanov
Rıza Bey: İsmayıl Osmanlı
Koçu Asker: Möhsün Sanani
Hamal: Ahmed Ahmedov

3. Karakterler

3.1. Meşedi İbad

Filmin baş karakteri olan Meşedi İbad, filmin kendi adıyla da anılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan'da bu eser aynı zamanda "Meşedi İbad" adıyla da bilinmektedir. Zengin, yaşlı, cahil, kaba, parasıyla her işi yaptırabileceğini düşünen çirkin suratlı bir karakterdir. Film boyunca parasıyla iş yaptırma çabası onu birbirinden gülünç durumlara düşürmektedir. Meşedi İbad'ın durumu (yaşlılığı, çirkinliği, densizliği) ile emeli (15 yaşındaki Gülnaz ile evlenme isteği) arasında komik bir tezat oluşturmaktadır(Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 149). Bu, filmin vermek istediği mesajın da çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır.

3.2. Rüstem Bey

Müflis, kumarbaz bir kişi olan Rüstem Bey, girdiği borçları ödeyebilmek için genç kızını yaşlı Meşedi İbad'a satmaktadır. Hikayedeki çatışmanın başlatıcısı olan karakter ilerleyen sahnelerde yaptığının yanlış olduğunu bildiğini itiraf eder ancak bu yanlışın yapılma sebebinin yoksulluk olduğunu vurgulamaktadır. Böylece filmde eleştirilen noktalardan biri de yoksulluktur. Yapılan yanlışın kaynağında yoksulluk olduğu vurgulanmaktadır. Rüstem Bey karakteri geleneksel aile figüründe sözü dinlenen, söyledikleri yanlış dahi olsa kabul edilen, evin reisi rolünde bir baba figürüdür. Gülnaz'ın annesine ne olduğunu bilmediğimiz filmde Rüstem Bey kızı ve Kullukçu Senem (Hizmetçi/Dadı) ile aynı evde yaşamaktadır. Kızını satarken, bu yaptığını meşrulaştırmak için de filmin diğer karakterleri olan entelektüelleri evine davet eder ve filme diğer karakterlerin dahil olmasını sağlamaktadır. Film boyunca yaptığı yanlış için bir yoksulluk ikincisi de verdiği sözün namus meselesi olmasına dayanmaktadır. Verdiği sözün şeref meselesi olduğunu vurgularken küçük yaştaki kızını yaşlı bir adama satması durumundaki tezatla da Rüstem Bey eleştirilen bir karakterdir.

3.3. Server

Gülnaz'ın sevgilisi ve hikayedeki çatışmanın çözücüsü olarak ana unsurlardan birisi olan Server, filmin henüz başlarında olacakları bilircesine kendinden emindir ve filmdeki temel merak unsurlarından biri olan final sahnesindeki planını sahneler geçtikçe diğer karakterlere fısıldar ve böylece seyircide filmin sonu için merak tırmandırılmaktadır. Öğrenci olan ve "Molla Nasreddin" dergisinde yazarlık yapan Server yenilikçi, eğitimli genç bir Azerbaycanlıyı temsil etmektedir. Meşedi İbad'ın parasına karşın Server'in zekâsı, yakışıklılığı ve cesareti bulunmaktadır.

3.4. Gülnaz

Filmdeki iki kadından biri olan Gülnaz, hikâyenin edilgen karakteridir. Erkek egemen toplumda kadının yerini gösteren ve tüm hikâye kendi üzerinden dönerken kendisinin karar alamadığı bir çatışma içinde bulunan Gülnaz film boyunca söz dinleyen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. "Server gibi Gülnaz da müellifin rağbet ettiği yeni neslin temsilcisidir. Yazar yeni Azerbaycan kadınıyla bağlı fikirlerinin özel bir kısmını Gülnaz karakterinde aksettirmiştir. Bu manada Gülnaz karakteri Hacıbeyov'un gazeteciliğinin ana hatlarından birini teşkil eden kadın özgürlüğü mevzusunun sanatsal canlandırmasıdır." (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 77).

3.5. Hasankulu Bey

Filmdeki entelektüel tayfasından, danışılan bazı sahnelerde kalabalığı yöneten, hamam sahnesinde kurnazca para ödemekten kaçınan, her fırsatta Meşedi İbad'dan para koparmaya çalışan bir karakterdir. Filmde çok fazla vurgulanmasa da eserin orijinalinde milliyetçi bir karakter olarak tanımlanmaktadır. Hasankulu Bey'in filme dahil olduğu sahnede etrafındaki yoksulları ve dilencileri hakaretlerle kovalamaya çalışmasıyla bu tanımlama arasında bir tezatlık oluşturulması amaçlanır ve diğer entelektüel karakterler gibi özenti, içi boş, kurnaz, çıkarcı tanımlanırken Hasankulu Bey'in milliyetçiliğinin içi boş olduğu gösterilmektedir. Film boyunca diğer entelektüeller gibi onun da maksadı hangi maksatla olursa olsun Meşedi İbad'dan para koparmaktır (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007:103).

3.6. Hasan Bey

Entelektüel tayfasından olan Hasan Bey, sarhoş, konuşmalarının arasına sürekli Fransızca ve Rusça kelimeler ekleyen, batı özentisi, marjinal bir tiptir. Bu karakterle Azerbaycan'daki batı düşkünü, entelektüel görünmeye çalışan dönemin bazı Azerbaycan aydını eleştirilmektedir. Filmde hicivli bir monolog gerçekleştirmesiyle Meşedi İbad ve Rüstem Bey'i aşağılamaktadır (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 112). Bir sahnede Rüstem Bey'e Meşedi İbad'la evlendirmekle kıza yazık ettiğini söylemektedir. Her ne kadar diğer karakterlere göre seküler görünse de onun da yegâne amacı hangi yolla olursa olsun Meşedi İbad'dan para koparmaktır.

3.7. Rıza Bey

Gazeteci olan Rıza Bey, kendisini kalem ustası olarak görmektedir. Kibirli, öfkeli, alıngan ve diğerlerinin anlamakta zorlandığı eski kelimeler kullanmaktadır. Film boyunca herkesi gazetesinde teşhir etmekle tehdit eden Rıza Bey'in en büyük düşmanı "Molla Nasreddin" dergisidir. Dergi ile Rıza Bey'in gazetesi arasındaki atışma Azerbaycan'ın kısır ve çıkarcı edebiyatçılarıyla yenilikçi ve düşünce üreten edebiyatçıları arasındaki atışmayı temsil etmektedir. Gazetesinin kişisel meselelere değil toplumsal meselelere açık olduğunu iddia ederken Meşedi İbad'dan aldığı bir miktar para karşılığında kalemini satan bir gazeteciye dönüşmektedir. "Konuşması, tavırları, giyimi ile Osmanlı Türklerini körü körüne taklit eden Rıza Bey alaycı espri konusudur. Çünkü o, kendini halkın yol göstericisi saysa da aslında her tür milli ve toplumsal ilerlemeye mâni olur, yüzsüzlüğü, para düşkünlüğü, inançsızlığı ile toplumsal manada Meşedi İbad'dan ve Rüstem Bey'den daha tehlikeli bir tiptir." (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 131).

3.8. Koçu Asker

Azerbaycan'da "Koçu (Qoçu)" "Kabadayı, kopuk, serseri" anlamlarında kullanılmaktadır. Filmdeki Koçu Asker karakteri zorba, korkak, tüm yiğitliği lafta olan, silahı olmadığında korkakça kaçan bir karakterdir. Film boyunca Meşedi İbad'ın sığındığı Koçu Asker'in de tek amacı Meşedi İbad'dan para koparmaktır.

3.9. Hamal

Meşedi İbad'ın Rüstem Bey'in bahçe duvarından içeriyi gözlemek için tuttuğu hamal karakteri film boyunca Meşedi İbad'dan bir abbaslık alacağını talep etmektedir. Ezilen, hakir görülen, dikkate alınmayan Hamal halkın, emekçinin, yoksulların temsilcisidir. Entelektüel tayfasının ve Meşedi İbad'ın Hamal'a olan tavrı halka olan tavırdır. Film boyunca herkese para saçan Meşedi İbad, Hamal'ın bir abbaslık hakkını vermemektedir. Hamal'ın bir abbaslık beklentisi ve serzenişleri diğer karakterler arasında daima gülünç karşılanırken film boyunca komedi unsuru oluşturmaktadır (Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007: 99).

3.10. Kullukçu Senem

Filmdeki diğer kadın karakter olan Kullukçu Senem evin hizmetçisi ve Gülnaz'ın dadısıdır. Senem film boyunca hakikati söylemekten sakınmayan bir karakterdir. Gülnaz'ın mutluluğu uğruna kendini feda eden Senem, hiç sevmediği Meşedi İbad ile evlenmeyi kabul etmektedir.

4. Film Mizanseninin İncelemesi

O olmasın bu olsun filmi Üzeyir Hacıbeyov'un aynı adlı operetinden uyarlanmış 1956 yapımı bir operet filmdir. Kumar borcu yüzünden kızını zengin bir tüccara satan Rüstem Bey'in kızı Gülnaz Hanım ve onun aşığı Server'in hikayesinin anlatıldığı filmin temel mesajını 20. yy. Azerbaycan'ında kadının toplumdaki yeri, mal gibi alınıp satılan bir meta olarak görüldüğünün eleştirisi oluşturmaktadır.

Hikâye 1910 yılında Bakü'de geçmektedir. Filmin açılış sahnesinde Bakü'nün (maket olarak yapılmış) genel bir görünümü gösterilmektedir. Ardından çeşme başında su doldurmayı bekleyen kara çarşaflı kadınlar görünür ve dış ses anlatıcı kadının şark toplumundaki değersizliğinden bahsedip, kadınların haklarından mahrum olduğunu anlatırken yakın çekimle zayıf akan suyun gösterilmesi, kadının alınıp satılan bir mal olarak görüldüğü toplumun zayıflığı, kuraklığı metaforu olarak okunabilmektedir. Dış ses baş karakterleri tanıtırken Gülnaz saçlarını evin hizmetçisi Senem'e taratır, Rüstem Bey kumarda kaybedip borçlanırken Meşedi İbad ise kendi dükkanında büyük bir dikkatle paralarını saymaktadır. Server, Molla Nasreddin dergisinin yazıhanesinden çıkarken ünlü şair Ali Ekber Sabir ve ünlü karikatürist-ressam Azim Azimzade ile karşılaşır, bu sahnede Ali Ekber Sabir Server'in kim olduğunu Azim Azimzade'ye sorar ve kültürel yazılar yazan bir genç olduğu cevabını aldıktan sonra Sabir "Molla Nasreddin mektebi büyük mekteptir" diyerek filmde Molla Nasreddin dergisine yapılan atıflardan ilkini dillendirir. Server ve Gülnaz birbirlerini sevmektedir ancak Rüstem Bey kumar borçları yüzünden kızını zengin tüccar Meşedi İbad'a para karşılığında satmak ister. Meşedi İbad'dan bir miktar para alan Rüstem Bey ile Meşedi İbad arasında geçen diyalog filmin henüz başında hikâye hakkında önemli mesaj vermektedir. Meşedi İbad Rüstem beye verdiği para sonrasında söylediği "Hele akşam geleyim göreyim mal nasıl maldır?" repliği kadına bakış açısını, alınıp satılan bir mal olarak görüldüğünü göstermektedir. Gülnaz, Azerbaycan kadının haksızlıklar karşısında ezildiğini, söz hakkı olmadığını temsil ederken öğrenci Server modern Azerbaycan gencini temsil etmektedir. Arkadaşları Server'e Gülnaz'ı onun için kaçırmayı teklif ederler fakat Server henüz vakti olmadığını söyler ve hikâyenin sonunda Server'in fendi köhne, bağnaz, çıkarcı erkek tahakkümünü yeneceğinin mesajı verilmiş olur.

Filmin mizansen oluşumu açısından çekilmesi en çetrefil görünen ve en kalabalık sahnesi olan pazar yeri sahnesi filmin çok fazla emek harcanarak çekildiğinin kanıtıdır. Bu sahnede Koçu Asker pazar yerinde dolaşırken kamera şaryo hareketiyle mekânı taramaktadır. Koçu Asker'in keçisi bir esnafın dükkanının önüne koyduğu bir torbadan bir şeyler yerken esnaf keçiyi yakalar ve tokatlar bunun üzerine Koçu Asker esnafı tokatlar bu sahne bir sahne sonraki pazar yeri çatışmasının zeminini hazırlamaktadır. Onlarca figürasyonun bulunduğu sahnede kamera arkası mizansen oluşumunu düşünecek olursak çekim aşamasının en dikkat edilen sahnelerinden biri olduğunu düşünmek kaçınılmaz olacaktır. Çünkü onlarca figürasyonun sahne içindeki uyumu ve mizansen dahilindeki gerçekleştirdikleri oyunculuk tekrar edilmesi bir hayli vakit alabilecek ve her tekrarında maliyete yansıyacak bir sürecin başarıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bakü'nün kozmopolit yapısını gördüğümüz Pazar yeri sahnesinde Rüstem Bey Meşedi İbad'ın dükkanına gitmektedir. Meşedi İbad, Rüstem Bey'i kapıda karşılar ve onu hürmetle buyur eder, Rüstem Bey'e kızı verip vermeyeceğini sorduktan sonra filmin ismini oluşturan kelimeler ilk defa bu sahnede duyulmaktadır.

"Kızı bana verirsen? Ya yok, vermezsen giderim, başka kız alırım, derim, o olmasın bu olsun."

Rüstem Bey kızını sattığı bu sahnede sözünün eri olduğunu kızı ona vereceğini ancak evvela bir miktar para vermesi gerektiğini söyler, Meşedi İbad'da filmin ilerleyen sahnelerinde birkaç kez övünerek yarısına kadar okuduğunu iddia ettiği "Tarih Nadir" kitabının arasına sakladığı paralardan bir kısmını Rüstem Bey'e verir. Bu sahnenin sonunda Meşedi İbad Rüstem Bey'e söylediği

"Ancak Bey, ben istiyorum ki kızı bir görüp konuşayım, şaka değil bir etek dolusu para veriyorum, hele bakıp göreyim mal nasıl maldır."

Sözleriyle kadına bir mal olarak gördüğünü ilan etmektedir. Rüstem Bey ise Meşedi İbad'ın bu isteğine, aldığı paraların verdiği keyifle onay vermektedir.

Bir sonraki sahnede Server, filmin ilk şarkısını okurken Gülnaz bahçede gül dermektedir. Server'in okuduğu, Fuzuli'nin şu beyitleridir:

Şifâ-yı vasl-ı kadrin hicr île bîmâr olandan sor
(Kavuşmanın verdiği şifanın kıymetini ayrılık ile hasta olandan sor)
Zülâl-i zevk-i şevkin teşne-i dîdâr olandan sor
(Tatlı suyun zevkinin arzusunu güzel yüze susamış olandan sor)
Muhabbet lezzetinden bî-haberdir zâhid-i gâfil
(Muhabbet lezzetinden habersizdir gafil dindar)
Fuzûlî aşk zevkin zevk-i aşkı var olandan sor
(Fuzuli aşk zevkini aşk zevki var olandan sor)

Bu sahnede iki sevgili bir gül bahçesi içinde meşk ederken aşık gazel okur maşuk ise gül derer. Bu haliyle doğu edebiyatında sıkça işlenilen sevgililerin bir gül bahçesinde buluşması mizansen olarak beyaz perdeye aktarılmıştır.

Server, bu sahnede Gülnaz'a babasının onu yaşlı bir adama vereceğini söyler, Gülnaz bu durumu istemez ancak Server Rüstem Bey'in paraya ihtiyacı olduğunu bu nedenle babasına karşı gelmemesini kendisinin bir planı olduğunu söyler. Böylelikle senaryonun serim aşamasında düğüm aşaması için "Acaba Server'in planı nedir?" sorusuyla ilk merak unsuru seyirci tarafında uyandırılmış olur. Bu sahneyle filmin açılış sekansı tamamlanır. Yan karakterlerin tanıtıldığı ve hikâyeye dahil edildiği ikinci sekans, Rüstem Bey'in Meşedi İbad ile kızının evlenmesi şerefine evinde vereceği yemeğe davet etmek için diğer karakterleri birer birer ziyaret etmesiyle başlar. Burada sahne geçişi kurgu geçiş tekniği olarak klasik kararma açılma ile değil kameranın önünden yürüyen siyah ceketli bir adamın uzaklaşmasıyla kararma açılma efekti yaratılmış ve yeni sekansın başlangıcı sağlanmıştır. Sahne açılışıyla sokağın genel görünümü gösterilir ve Rüstem Bey Gazeteci Rıza Bey'in yazıhanesine girmektedir. Rıza Bey, Osmanlı fesi giymiş, konuşmalarına Türkiye Türkçesinden kelimeler ekleyerek konuşan ve zaman zaman anlaşılamayan entelektüel görünümlü, kibirli, öfkeli ve çıkarcı bir adamdır. Rıza Bey, kendisi hakkında alaycı ve aşağılayıcı eleştiriler yazmış olan Molla Nasreddin dergisine öfkelenerek yazıhanenin ortasında volta atmaktadır. Öylesine öfkelenmiştir ki yanına gelen Rüstem Bey'e doğru, Molla Nasreddin dergisine istinaden namussuzlar diye haykırır, Rüstem Bey ise üzerine alınmaz ancak burada kızını para karşılığı satan bir babaya yönetmenin bir hicvi vardır. Yazıhane eski bir hanın ambarına benzeyen kemerli yapıda kuytu bir yerdir, odanın kenarında satılmamış ve alelade yığılmış gazeteler görünmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Rıza Bey'in gazetesi okunmayan bir gazetedir ancak Rıza Bey kendisini çok üstün meziyetli bir yazar olarak görmektedir. Gazeteci Rıza Bey tiplemesi, dönemin Azerbaycan'ındaki entelektüel görünen ancak toplumla aynı dili konuşmayan, kibirli ve özenti aydınların eleştirisidir. Rıza Bey akşamki eğlenceye davet edildiğinden, ertesi günkü gazetesinde Rüstem Bey'i övüp, göklere çıkaracağını söylemesiyle Rıza Bey'in ve gazetesinin ciddiyetsizliği ve değersizliği ortaya çıkmaktadır.

Tiplemelerin hikâyeye dahil olduğu sekansın diğer sahnesinde Rüstem Bey, bir meyhane önünden geçerken sarhoş olduğu için zar zor yürüyen ve meyhaneciye içtiklerinin parasını vermeden giden diğer bir entelektüel tiplemesi olan Hasan Bey ile karşılaşır. Hasan Bey, içki içmeyi seven, sık sık Rusça ve Fransızca kelimeler kullanan, bulunduğu çevreye göre batılı tarzda, melon şapkalı, marjinal giyimli bir entelektüel tiplemedir. Bu sahne Rüstem Bey'in kamerayı kapatmasıyla kararıp sonlanır.

Bir sonraki sahnede Rüstem Bey, Hasankulu Bey ile karşılaşır. Hasankulu Bey milliyetçi ve film boyunca sözü dinlenen itibarlı birisi olarak görünmektedir (Keskin, 2011: 245).Ancak bu sahnede etrafına toplanan yoksullara hakaretler ederek kendinden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Rüstem Bey, Hasankulu Bey'i de davet eder ve sahne biter.

Koçu Askerin tokatladığı esnafın bir başka koçuya yediği tokadı şikâyet etmesi ve Pazar içinde dolaşan Koçu Askeri göstermesiyle pazar yerindeki çatışma sahnesi başlar. Filmin en kalabalık ve çekimi en meşakkatli sahnesin de onlarca figürasyonun kamera karşısında verilen rolü özenle yerine getirmesi, yönetmenin istediği şekilde aksiyona uyması gerçekleştirilmesi zaman alan, emek isteyen zor bir iştir. Bu sahnede iki Koçu'nun[2] pazar yerinde silahla çatışması ortalığı birbirine katar ve pazar yerindeki insanların bir anda dağılmasına neden olur. İnsanların tepkileri abartılıdır ve karikatürize edilmiştir. Koçu Asker diğer Koçu tarafından kovalanırken, yolda çarpıştığı bir kadının çarşafını alır ve çarşafa bürünerek kaçar, kadınlar hamamına saklanmaya çalışır ve oradan kadınlar tarafından kovalanır. Bu sahnede Koçu Asker'in gücü mazlumlara yeten, korkak bir zorba olduğu anlaşılmaktadır. Yol üzerinde elinde silahla kaçarken Rüstem Bey ile karşılaşır ve bu esnada akşamki eğlenceye davet edilir. Böylelikle davet sekansı biter.

Filme operet olma özelliğini kazandıran sahnelerden olan bu sahnenin açılışında kafes içinde bir bülbül ötüşüne Gülnaz'ın ıslıkla karşılık verdiği görülür bu bağlantılı kurguyla kafesteki bülbül ile Gülnaz birbirine benzetilmektedir. Rüstem Bey konukları bir bir davet ettikten sonra evine şarkı söyleyerek girer. Bu sahnede olan biteni kızına anlatan Rüstem Bey'in Gülnaz'ın diyaloğu şarkı hâlinde sunulmaktadır. Rüstem Bey kızına önce bir şeyler almasını istemediğini sorar kızı da öncelikle tüm bunlara evet der ancak Rüstem Bey son olarak kızına onu evlendireyim mi diye sorar ve Gülnaz buna hayır der. Rüstem Bey'in kızına önce alacağı hediyeleri sorup ardından evlilik haberini sunmasıyla durumu yumuşatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Şarkıdan sonra Rüstem Bey kızına bulduğu kişiden, yaşlı olsa da onun zengin olduğundan bahsedip korkmaması gerektiğini söyler, Kullukçu Senem ise Rüstem Bey'e 15 yaşındaki kızın koca adama verilmesinin yanlış olduğunu söyler. Rüstem Bey Senem'e kızar Gülnaz ise Server'in sözünü dinleyip durumu kabul eder. Gülnaz'ın söylediği "benim görevim baba sözünü dinlemektir." cümlesiyle kadının kendi hayatıyla ilgili en önemli konulardan biri olan evlilik konusunda kendi kararlarının değil ebeveynin verdiği kararların öncelik olduğu gösterilmektedir. Senem ise bu duruma "Kızına korkma diyorsun demek ki korkunç bir adama veriyorsun" dediğinde Rüstem Bey haksızlığından olsa gerek abartılı bir şekilde sinirlenir ve Senem'e "Kız benimdir ister yaşlıya ister gence veririm." diye kızarak Senem'i kovalar ve evlilik konusunda kızının herhangi bir söz hakkı olmadığını göstermektedir. Bu sahnenin sonunda Senem'in okuduğu mugam[3] ile sahne sonlanır ve kararma açılmayla yeni sekans başlar.

Bu sekansla birlikte filmin düğüm aşaması başlamaktadır. Sekansın ilk sahnesinde Meşedi İbad faytonla Rüstem Bey'in evine gelmektedir. Fonda filmde diğer sahnelerde de kullanılan "Ben ne kadar koca olsam da" şarkısı çalmaktadır. Meşedi İbad evin bahçesindeki güllerden birini koparmak ister lakin dikeni eline batar burada da gül ve Gülnaz arasında analoji kurulmaktadır. Gonca bir gülü koparmak isteyen Meşedi İbad'ın eline diken batması

[2] Azerbaycan lehçesinde "Kabadayı" anlamına gelen söz.
[3] Azerbaycan'a ait makamla okunan müzik türü.

Gülnaz'ı almak istediğinde de başına işler geleceğini, bir güle layık olmadığı mesajı verilmektedir.

Meşedi İbad, Rüstem Bey ile yaptıkları anlaşma üzerine odada bir şarkı okurlar. Bu şarkıda Meşedi İbad'ın para karşılığında Gülnaz'ı satın alması işlenmektedir. Sahnenin devamında Rüstem Bey odadan çıkar, Meşedi İbad'ın yalnız kalınca aynaya bakarak kızın karşısında şapkasını ne şekilde takarsa güzel görüneceğini düşünürken karikatürize edilmiş bir şekilde Azerbaycan'ın yöresel tiplemelerine atıflarda bulunmaktadır. Şapkasını takma şekline göre sırasıyla Bakü koçusu, Karabağ'ın pamuk tarlası sahibi, Gence kumarbazı, Şamaxı lotusuyum*** aşnası, oynaşı, fingirdeği** benzetmeleri yaptıktan sonra en güzelinin şapkasız olduğunu düşünerek şapkasız otururşa kızın kendisini Rusça "abravazannıyam"[4] diyerek tahsilli bir kişi olduğu intibası oluşacağını söyler. Sahnenin devamında Gülnaz ve Senem odaya girerler. Meşedi İbad ile Gülnaz'ın baş plan çekimleri arka arkaya gösterilmektedir. Meşedi İbad'ın çirkinliği ve Gülnaz'ın güzelliğinin kıyaslandığı bir kurgu bağlaması gerçekleştirilmiştir. Gülnaz Meşedi İbad'ı görünce korkar, Meşedi İbad ise bunun üzerine "Avrat, erkekten korkarsa iyidir." diyerek kadına bakış açısını göstermektedir. Bu sahnede de Gülnaz, Senem ve Meşedi İbad arasında okunan şarkıda Meşedi İbad'ın yaşlılığından, çirkinliğinden ve 15 yaşındaki Gülnaz'ın dengi olmamasından bahsedilir. Çekimlerden birinde duvardaki geyik boynuzları önünde Meşedi İbad durur, karikatürize edilerek aşağılanır. Sahnenin sonunda Gülnaz ve Senem giderler ve Rüstem Bey gelir. Rüstem Bey kızını beğenip beğenmediğini sorar Meşedi İbad ise hem kızı hem de Kullukçu Senem'i beğendiğini söyler, Rüstem Bey isterse Senem'i de ona bir miktar para karşılığında peşkeş çekeceğini söyler. Bu konuşma Rüstem Bey ve Meşedi İbad'ın kadını bir mal olarak gördüğünü göstermektedir.

Sonraki sahnede konuklar eve gelir ve Meşedi İbad'ın düğünü hakkında "Deyirler ki toy olacak" şarkısını koro halinde söylerler ardından yemek odasına geçilir ve Meşedi İbad masada alkol olduğu için oturmaz odanın kenarında kendisi için ayrılan yere oturur. Tüm davetliler masaya oturunca Rüstem Bey konuklara bir konuşma yapmaya başlar ve Meşedi İbad'a kızını verdiğini ilan eder, Rıza Bey ise yanında oturana yönelip kişiye değil kişinin puluna der, Meşedi İbad'ın damatlığının kendisi için şeref hesap ettiğini söyledikten sonra Rıza Bey aynı şekilde yanında oturana "Para hesabı ediyorum" diye Rüstem Bey'in esas niyetini ortaya çıkarmaktadır. Bu sahnede bir diğer dikkat çekici konuşma ise Hasan Bey tarafından yapılmaktadır. İğneleyici bir üslupla Rüstem Bey'in genç kızını neden yaşlı Meşedi İbad ile evlendirmek istediğini açıkladığı şu sözlerle Rüstem Bey'in canını sıkmaktadır:

> "Ancak ben şunu belirtmek istiyorum ki, Meşedi İbad'ın neyi ve neresi Rüstem Bey'in hoşuna gitmiştir ki güzel kızı Matmazel Gülnaz'ı onunla evlendirir. Yakışıklılığı mı? Hayır! Belirttiğim gibi Meşedi İbad çirkindir. Gençliği mi? Hayır, Meşedi İbad yaşlıdır. Öyleyse neyi? Meşedi İbad'ın parası, malı, serveti mi? Hayır hayır, Rüstem Bey paragöz adam değildir. Öyleyse neyi? Şimdi açıklayayım. Bakın biz burada şarap içiyoruz, ama Meşedi İbad içmiyor. Demek ki Meşedi İbad nedir? Meşedi İbad samimi Müslümandır. Benim fikrimce Rüstem Bey kızını buna göre Meşedi İbad'a verir."

Bu sözlerle hem Rüstem Bey'i hem de kendisi ve masada buna göz yuman diğerlerinin konumunu ifşa etmektedir. Sahnenin sonunda herkes sarhoş olmuştur, evden ayrılırlarken Meşedi İbad Hasan Bey'e kendisini maymuna benzettiği için hakaret eder bunun üzerine kavga başlar, odanın ışığı patlar, herkes birbirine saldırmaya başlar. Sahnenin finalinde Rüstem Bey odaya lambayla girer ve herkesin bir tarafta yaralanıp uzandığını görür.

Bir sonraki sahnede önceki sahnede yaşananlar Molla Nasreddin dergisinin yazıhanesinde kahkahalar eşliğinde alay konusu olmaktadır. Sahnede Ali Ekber Sabir, Molla

[4] Eğitimli kişi.

Nasreddin dergisinin banisi Celil Mehmetkuluzade, Azim Azimzade gibi Azerbaycan edebiyatının ilk mizah dergisi olan Molla Nasreddin dergisinin neşredicileri bulunmaktadır. Server ve arkadaşları yazıhaneye girdikten sonra Gülnaz'ı nasıl kurtaracağını Mehmetkuluzade'nin kulağına fısıldar. Sahnenin sonunda Ali Ekber Sabir "Han dostu amandır koyma geldi" şiirini okur.

Filmin devamında Meşedi İbad sözlendiği Gülnaz'ı ziyarete geldiğinde yanında Server'i görür bunun üzerine Koçu Asker'i çağırır ve Server'i vurdurmayı planlar ancak başarılı olamazlar. Server ise Meşedi İbad'ın bu emelini gerçekleştirememesi sonrasında Gülnaz'ın yanından ayrılırken Rüstem Bey ile karşılaşır. Rüstem Bey duruma öfkelenir ancak Server hem kendini hem Gülnaz'ı hem de Rüstem Bey'i öldüreceğini söylemesi üzerine Rüstem Bey sakinleşir ve Server'e kızı vermek için başkasına söz verdiğini söyler. Server ise bir planının olduğunu söyler ancak bu plan seyirciyle paylaşılmaz, merak unsuru korunmaktadır. Meşedi İbad Rüstem Bey'in kendisini kandırdığını düşünmesi üzerine arkasına aldığı kalabalıkla Rüstem Bey'in kapısına dayanır. Rüstem Bey ise durumun tamamen yanlış anlaşıldığını Server'in Gülnaz'ın dayısı olduğunu söyleyerek kalabalığı savuşturur. Sırasıyla hamam ve düğün sekanslarıyla filmin finalindeki çözüm aşaması hazırlanmaktadır. Hamamda hamamcıların koreografi eşliğinde söyledikleri şarkı Azerbaycan kültüründe hamamın değeri anlatılmaktadır. Düğün sahnesinde ise Azerbaycan'daki düğünlerin bir temsili sunulmaktadır.

Filmin finalinde Meşedi İbad, kalın örtüler içindeki gelinin etrafında dans ederek şarkı söyler. Burada karakterle özdeşleşen "Ben ne kadar koca olsam da değerim bin civana" isimli şarkı "Uzundere" isimli halk dansı müziğinin bir varyantıdır(Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası, 2007). Gelinin üzerindeki örtüyü kaldırdığında Gülnaz yerine Server'i görür, Server ona bir silah doğrultur ve Gülnaz yerine Kullukçu Senem ile evlenmek istediğine dair bir kâğıt imzalatır. Server odadan kaçar Meşedi İbad ahaliyi odaya topladıktan sonra tüm yan karakterler sırasıyla Meşedi İbad'a bir miktar para karşılığında bu durumu çözeceklerini söylerler ancak Meşedi İbad bunu kabul etmez. Kullukçu Senem'i odaya getirir, ben bu kadınla evleneceğim der, Hasankulu Bey "İşte bu başka mesele, o olmasın bu olsun" diyerek şarkı söylemeye başlarlar. Server ve Gülnaz bir faytonla şehrin içinde dolaştıktan sonra ağaçların arasında giderler ve film mutlu sonla biter.

Sonuç

Kadınların yüzyıllar boyunca söz hakkının olmadığı bir dünyada mal gibi alınıp satılması ciddi bir sorun olmuştur. Azerbaycan toplumu 20. yüzyılın başında dünyanın birçok ülkesinde olduğu modernleşme adımları atmaya başlamış ve bu adımların en önemlisini kadınların topluma kazandırılmasıyla başlamışlardır. Üzeyir Hacıbeyov'un eserinden uyarlanan aynı isimli filmde erkek egemen toplumdaki kadının değersizliğinin eleştirisi yapılırken, 1910 yıllarındaki Azerbaycan toplumundaki entelektüellerin ve zenginlerin eleştirisi yapılmaktadır. Azerbaycan'ın ilk renkli filmi olan "O Olmasın Bu Olsun" filmi sinema tarihi açısından müzikli komedi, operet türünde dikkate değer bir eserdir. Sovyetlerin kurulmasıyla birliğe katılan Azerbaycan'dan birçok yönetmen yetişmiştir. Bu yönetmenler Moskova'da sinema eğitimi almışlar ve Sovyetler tarafından birlikteki ülkelerde kurulan film stüdyolarında film üretimine başlamışlardır. Birçok sanat dalında dünya çapında sanatkâr yetiştiren Azerbaycan sinema alanında da etkileyici eserler üreten film yapımcıları yetiştirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Dadaşova, M. (2019). *Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Əhmədov, B. (2010, March 19). *Sabit Rəhman*, https://Anl.Az/down/Meqale/Edebiyyat/2010/Mart/112029.Htm.

Kabadayı, L. (2014). *Film Eleştirisi*. Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (2011). *Üzeyir Hacıbeyli'nin "Er ve Arvad" "O Olmasın Bu Olsun" ve "Arşın Mal Alan" İsimli Piyeslerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Köprü, M. (2023, August 8). *Mizansen - Mise-en-scene*. İletişim Ansiklopedisi. https://iletisimansiklopedisi.com/2023/08/08/mizansen-mise-en-scene/

Taner, H., M., & Nutku, Ö. (1966). *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası (2007). Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası. In *Üzeyir Hacıbəyov Ensiklopediyası*. Azerbəycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu.